

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 1-15.
Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 13, November 2018, pp. 1-15.
ISSN 2148-5704
DOI Number: 10.17822/omad.2018.107
Geliş Tarihi / Received: 15.10.2018 Kabul Tarihi / Accepted: 20.11.2018

BAZI EDEBÎ ŞAHSİYETLERİMİZİN SON SÖZLERİ / SON ŞİİRLERİ

The Last Words / Last Poems of Our Some Literary Figures

Âdem CEYHAN*

Öz: Divan sahibi olan şair ve yazarlarımızın anılan manzum eserlerinde yer alan gazel, kaside, kıt'a, rubaî gibi çeşitli şekillerdeki şiirlerini ne zaman yazdıkları konusunda umumiyetle bilgi bulunmamaktadır. Ancak istisnai olarak bazı şairlerimizin birtakım manzumelerini hangi tarihlerde yazdıkları hususunda bilgilere rastlanmaktadır. Şair tezkireleri, biyografik eserler, tarihler, şiir mecmuaları gibi metinlerde, az da olsa birtakım edebî şahsiyetlerin söylediği son söz veya son şiirlere dair kayıtların yer aldığı görülür. Ömrün sonunda her türlü riya, takdir edilme gibi dünyevî hesap ve kaygılardan uzak olarak söylenebilen söz yahut şiirler, yürekte kopan duygu ve düşüncelerin ifadesi sayılmaya müsaittir. Edebî şahsiyetlerimizin son söz veya şiirleri topluca değerlendirildiğinde, bunlarda dünya hayatı, ölüm ve ötesiyle ilgili fikirler, pişmanlıklar, hayal kırıklıkları, Yaratıcıya kavuşma saadeti, geride bırakılan ve gidilecek "diyar"a dair hayıflanış, endişe ve temennilerin dile getirildiğini söylemek mümkündür. Bu yazıda bazı eski yahut yeni edebî şahsiyetlerimizin tespit edilebilen son sözleri / son şiirleri konusunda birtakım örnekler verilmiş ve bahis konusu edilen kayıtlar hakkında değerlendirmeler de yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan, şair, son söz, son şiir

Abstract: There are generally no information about the poets and writers who have a diwan, when they wrote their poems in various forms such as ghazal, ode, strophe, rubai. However, exceptionally, some of our poets have written information about some of their verses. In the texts such as poet tadhkiras, biographical pieces, histories, poetry magazines, it is seen that there are some records about the last words or the last poems of some literary figures. At the end of life, all kinds of hypocrisy, appreciation such as the world accounts and concerns can be said that the words or poems, from the heart feelings and thoughts are eligible to be considered. When the last words or the last poems of our literary figures were evaluated collectively, in these texts, it is possible to say that the world life, the ideas about life beyond death and death, regrets, disappointments, the happiness of reaching God, sadness, worries and wishes about the place left behind and where to go. In this article, some examples are given about the last words/ last poems some of our old or new literary figures and evaluations have been made about these records.

Keywords: Diwan, Poet, Last Word, Last Poetry

Giriş

Şairlerimizin divanlarında yer alan şiirlerin çoğunun yazılış tarihi kaydedilmediğinden bilinmediği malûmdur. Padişah, sadrazam, şeyhülislâm gibi devlet adamlarına takdim edilmek üzere yazılmış kasidelerin telif tarihleri, adı geçen kişilerin hangi zaman diliminde vazife yaptığına bakılarak tahmin edilebilmektedir. Yine doğum, sünnet, evlilik, bir makama tayin, fetih, ölüm gibi hadiseler için yazılmış tarih manzumelerinin de umumiyetle o sıralarda meydana getirildiği söylenebilir. Böyle sınırlı sayıda şiir dışında kalan diğer manzumelerin yazılış tarihinin ekseriyetle bilinmediğini ifade etmek, yanlış olmayacaktır. Söz konusu noksanlık, şairlerin eserlerini sanat hayatlarının hangi devresinde, hangi şartlar altında yazdıklarını, zaman içinde nasıl bir gelişme yahut değişme gösterdiklerini takip ve tespit etmeyi güçleştirmektedir.

* (Prof. Dr.), Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa / Türkiye, e-mail: ceyhanadem@hotmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-9680-6580

Bununla birlikte şairlerin, yazılış zamanı bilinmeyen manzumelerine göre az sayıda olsa da ömürleri sonunda söyledikleri nakledilen şiirler de meydana getiriliş zamanı bilinen verimleri arasında yer alır. Şunu da kaydetmek yerinde olur ki, hayatın sonunda yürekte koparak söylenebilen şiirler, ondan önceki vakitlerde söylenenlere nazaran daha samimi, her türlü gösteriş, beğenilme gibi beşerî hesaplardan uzak sayılmaya elverişli görünmektedir. 2010 yılında üniversitemizin bülteninde yayımlanan yazımızda, birtakım eski edebî şahsiyetlerimizin ömürlerinin bitimine yakın zamanlarda söyledikleri nakledilen son sözleri veya son şiirleri hakkında on iki numune göstermiştik.¹ Bu yazımızda şura tezkireleri, Osmanlı tarihleri, eş-Şekāyiku'n-Nu'māniye... zeyilleri, seyahatname, menakıbnâme vb. biyografik ve tarihî eserlerden faydalanarak edebî şahsiyetlerimizin söyledikleri son söz yahut şiirler konusunda başka örnekler verecek ve sonuçta toplu bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğiz.

Sultan Veled'in Şâd Olduğu Gece

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin oğullarından olan ve bazı Türkçe şiirleri bulunan Sultan Veled (623-712 / 1226-1312), 712 Recebinin onuncu günü, Cuma gecesini (11 Kasım 1312 tarihinde) vefat etmiştir. *Menâkıbu'l-ârifîn* (Âriflerin Menkıbeleri) adlı eserinde Mevlânâ ve etrafındakileri anlatan Ahmed Eflâkî (ö. 761 / 1360), Sultan Veled'in vefat ettiği gece şu beyti söylediğini bildirir: “Bu gece sevinç duyduğum ve kendi kendimden azat olduğum gecedir.”² Farsça aslı

امشب شب آنست که بینم شادی
دریابم از خدای خود آزادی

olan bu mısraları, Bursalı Lâmiî Çelebi (878-938 / 1472-1531-32) *Nefehâtü'l-üns Tercümesinde* dilimize şu şekilde çevirmiştir:

“Bu gece ol gecedir ki olam elemden şâd
Kıla beni iki âlemden ol Hudâ âzâd”³

[Bu gece, Allah'ın beni acıdan kurtarıp sevindireceği ve iki âlemde de azat edeceği gecedir...]

Cafer Çelebi: “Ben aşk kılıcımın şehidi olduğumda...”

Tâcizâde Cafer Çelebi (856-921 / 1452-1515), Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında yeniçerileri itaatsizliğe tahrik eden kişiler arasında sayılmıştı. Yeniçeriler, İstanbul'a dönen ve hadiseyi soruşturan Sultan Selim'e İskender Paşa, Balyemez Osman ve Cafer Çelebi adlarını vermişler, padişah da isimleri anılan ilk iki devlet adamını suçlu bularak idam etmiş fakat kadıasker olduğu için Cafer Çelebi'nin cezasını şer'î bir şekilde vermek istemiştir. Onu huzuruna çağırıp “İslâm askerini isyan yoluna sevk eden ve fesada sebep olan kimsenin cezası nedir?” diye sormuş; Cafer Çelebi anılan suale karşı “Sabit olduktan sonra katledilmektedir.” cevabını vermiştir. Bunun üzerine padişah, askeri itaatsizliğe tahriki sebebiyle katledileceğini bildirmiştir. Cafer Çelebi, her ne kadar kendisine isnat edilen suçun asılsız olduğunu, padişahın sonunda pişman olacağını söylemişse de hakkında verilen karar değişmemiş ve 18 Ağustos 1515 tarihinde yerine getirilmiştir.

Aynı zamanda şair olan Cafer Çelebi'nin son şiiri konusunda Âşık Çelebi, şura tezkiresinde Molla Necmî'den naklen bilgi verir. Necmî, öldürülmeden üç-dört gün önce Cafer Çelebi'nin yanına gitmiş; Çelebi, ona “Yeni bir gazel söyledim. İçinden bu beyti son derece beğendim” diyerek şu beyti okumuştur:

¹ Âdem Ceyhan, “Bazı Şairlerimizin Son Sözleri / Son Şiirleri”, *Üniversitemizden*, Celal Bayar Üniversitesi Bülteni, Manisa, 26 Kasım 2010-17 Ocak 2011, Sayı 17, s. 43-47.

² Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1995, c. 2, s. 413.

³ Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul 1270 (1854), s. 527.

“Ben şehîd-i tıg-ı aşk oldukda râh-ı yârda
Yumadan defn eylenüz tenden gubârı gitmesün”

[Ben sevgilinin yolunda aşk kılıcının şehidi olduğumda, bedenimi yıkamadan gömün; vücudumdan toz gitmesin!..]

16. asrın tanınmış edebî şahsiyetlerinden Âşık Çelebi'nin (926-979 / 1520-1572) şüara tezkiresinde anlattığına göre, Cafer Çelebi Yavuz Sultan Selim'in tahta oturuşunu tebrik etmek için sunduğu kasideyi İshak Çelebi ile Işık Kasım'a okuduğunda, o şiirin ilk beyti uğursuzluğa yorulmuş ve -ne gariptir ki- bu tabir gerçeğe uygun düşmüştür. Yine Âşık Çelebi, “Merhûm müftî Sa'dî Çelebi'nin kendi cöngünde kendi hattıyla yazılmış gördüm” diyerek anlatır: Cafer Çelebi, öldürülmeden üç-dört gün önce, her gece rüyasında “Yaşamaya değmeyecek olan şu iki günlük ömür benim... Ben öldükten sonra ağlamaya değmez” manasına gelen Farsça beyti okumuş. Âşık Çelebi'ye göre, bu cümle, merhumun şehitliğine tanıklık ve öldürülmesine delalet eder.⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* adlı eserinde Tâcizâde Cafer Çelebi'nin bu beytini de “ilhâm mânâsına alarak” “Kehânet-i Şâirâne” (Şairce kehanet) örnekleri arasında anar.⁵ Biz de -yazarın işaret ettiği üzere- bu gibi gerçeğe uygun düşen şiirleri, “kehânet-i şâirâne” diye tarif etmek yerine, “hiss-i kable'l-vuku” (önsezi) eseri veya rüya, ilahî ilham gibi yollarla edinilmiş bilginin tezahürü saymanın doğru olacağı fikrindeyiz.

Lâmiî Çelebi, can çekişirken hangi beyti okudu?

16. asrın verimli mutasavvıf, şair ve yazarlarından Bursalı Lâmiî Çelebi (878-938 / 1472-1531-32), Âşık Çelebi'nin anlattığına göre, can çekişirken kendi şiirlerinden şu beyti okumuştur:

“Lâmiî dil zevrakın girdâba soldın âh kim
Yok kenâr-ı vasl-ı yâre rûzgârımdan meded”⁶

[Ey Lâmiî, gönül kaygını girdaba soldın... Ah ki sevgiliye kavuşma sahiline rûzgârımdan yardım yok...]

Hayat gemisinin rûzgârı yapraktan gelen şair...

16. asır şairlerinden Nûhî, Rumeli'nin Priştine kasabasındandır. Doğduğu zaman adı “İnehan” konmuş; fakat kendisi bu ismi “Ahmed”e çevirmişti. Ahmed, İstanbul'a göçüp hazinedar başı Dâvud Paşa gibi bazı emîr ve vezirlerin hizmetine girmiş; böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın yakın bendeleri arasına katılmıştı. Kanuni'nin oğlu Şehzade Mehmed sancağa çıktığında, Nûhî, ileri gelenlerin yardımıyla ona sır kâatibi oldu. Fakat Şehzade Mehmed genç yaşta vefat edince, şair Nûhî yine İstanbul'a, devlet kapısında divan kâatipliğine döndü.

Âşık Çelebi'ye göre, şekli beğenilmiş, hâl ve tavırları makbul, yazısı iyi, şiiri iç açıcı, nesri hoş olan Nûhî, zarif kimselerin ayak takımından, divan kâatiplerinin ayyaş ve kallesiydi. Şair, Levhî ve Azmî'nin büyük kardeşi, Na'tî ve Figânî'nin kafadar, arkadaşığıydı. Anadolu kazaskeri Kadri Efendi'nin divanında kâtip olan Na'tî ile Efe meyhanesinin müdavimleri ve şehrin gulamparaları arasındaydı. Gençlik çağından beri içkiye düşküdü fakat divan hizmetinde bu alışkanlığını devam ettirmesi mümkün olmadığından, berş ve afyon yemeğe kapılmıştı. Az zamanda kaşınmaktan yazı yazamayacak hâle gelmiş ve uyku yüzünü düşünde bile göremez olmuşu... Nûhî'nin bu düşkünlüğü -tarihçi Gelibolulu Âlî'nin tabiriyle söyleyecek olursak- sonunda fânîlik tufanında boğulmasına sebebiyet verdi; vücudunun gemisi, kurtuluş sahiline çıkamayıp Van seferinde⁷ ahirete göçtü. Âşık Çelebi'nin anlattığına göre, Nûhî, Zâtî'ye ait şu beytin manasıyla dostlarına veda etmiştir:

⁴ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, İnceleme- metin, haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2009, c. 1, s. 456-459.

⁵ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1992, s. 247.

⁶ Âşık Çelebi, *age.*, c. 2, s. 748.

⁷ Van, H. 940 (M. 1533) yılında başlayan İrakeyn seferi sırasında alındığından, şairin anılan senede vefat ettiği anlaşılıyor.

“Senüñ çak Nûh deñlü ‘ömrüñ olsun isterem Hak’dan
Benüm fülk-i hayâtum rûzgârı geldi yaprakdan”⁸

[Benim hayat gemimin rûzgârı yaprakdan geldi... Cenab-ı Hak’tan senin tam Hz. Nuh kadar ömrünün olmasını isterim...]

Böylece keten yaprağıyla yapılan sarhoş edici macunun kendisini yiyip bitirdiğini itiraf eden şair, muhatabının Hz. Nuh gibi uzun ömürlü olmasını dilemiştir. Gelibolulu Âlî, Nûhî’nin

“Senüñ çak Nûh deñlü ‘ömrüñ olsun isterüm Hak’dan
Benüm fülk-i vücûdum rûzgârı geldi yaprakdan

beytini okuyup yârânına veda‘la cân viridi”ğini anlatır.⁹

Âşık Çelebi, “Nûhî yârâna bu mazmûn ile bidrûd itdi:

Beyt-i Zâtî:

Senüñ çak Nûh deñlü ‘ömrüñ olsun isterem Hak’dan
Benüm fülk-i hayâtum rûzgârı geldi yaprakdan”

Yani “Nûhî, dostlarına bu beytin içinde gizli mana ile sağlık, esenlik diledi” derken, galiba onun hâl diliyle Zâtî’ye ait anılan beyti söylediğini ifade etmiş; Gelibolulu Âlî ise -tahminimize göre- selefının bu sözlerini, şairin ölmeden önce bahis konusu mısraları okuduğu şekilde anlamış ve anlatmıştır.

“Meâlî Hakk’a kıldı cânı teslîm”

Gelibolulu Âlî, 16. asır divan şairlerinden Yarhisaroğlu Meâlî Çelebi’nin Gelibolu kadısıyken Hicrî 942 (M 1535) yılında vefat ettiğini, kendisinin söylediği bilinen şu tarihin de ölümünü belirttiğini anlatır:

“Meâlî çünki azm itdi kapuña
Hudâyâ rahmuñ ile eyle tekrîm

Habîbüñ hürmetine yâ İlâhî
Müyesser kıl aña cennetde Tesnîm

Vefâtına melekler didi târîh
Meâlî Hakk’a kıldı cânı teslîm”¹⁰

[Ey Allah’ım, Meâlî kapına yöneldiğinde merhametinle onu ağırla! Ey Allah’ım, Sevgili Peygamberin (Hz. Muhammed a.s.) hürmetine ona cennette Tesnîm nasip et! Vefâtına melekler (şöyle) tarih söyledi: “Meâlî Hakka kıldı cânı teslîm”...]

Meâlî hakkında Âlî’den daha fazla bilgi veren Âşık Çelebi, bu kıt’ayı “Târîh-i vefâtı budur” diye nakleder.¹¹ Tahminimize göre şair bu kıt’ayı, ölümünün yaklaştığını beliren alâmetlerden anladığı sırada yazmıştır.

Kayserili Dânişî’nin batan gemide söylediği şiir

16. asır âlim ve şairlerinden Kayserili Süleymanegîzâde Pîrî Çelebi (ö. 969 / 1562) diye tanınan Dânişî, otuz akça medreseden vazgeçip kadılığı kabul etmiş ve Mısır vilayetinde Menûf kadısı olmuştu. O sırada “Arabzâde” diye bilinen Mısır kadısıyla seyahate uygun olmayan bir kış gününde gemiye binmiş; deniz yoluyla Mısır yolunu tutmuştu. Bu yolculuk sırasında çıkan fırtına yüzünden 12 Cumadelûlâ 969 (18 Ocak 1562) tarihinde boğulan Dânişî,

⁸ Âşık Çelebi, *age.*, c. 2, s. 900-901.

⁹ *Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 281-82.

¹⁰ *Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, *age.*, s. 270.

¹¹ Âşık Çelebi, *age.*, c. 2, s. 764.

vefatından önceki tehlike sırasında hâline uygun, güzel bir gazel söylemişti. O şiirin gönlünün dertleşmesi tarzındaki üç beyti şudur:

“Dil uzadursa yaşuma deryâ kenârda
Âhum çok oynadur anı bu rûzgârda
Bu âh-ı âteşinle deryâ-yı gamda dil
Bir keşîdür ki bahre salupdur yanarda
Tek devlet-i visâli ele girsün ol şehün
Mansıb olursa Dânişi olsun kenârda”

[Deniz, sahilde yaşuma dil uzatırsa, benim ahım bu rûzgârda (yelde, zamanda) onu çok oynatır... Gönül, bu ateşli ahla gam deryasında kaplıcanın denize saldığı bir gemidir. Dânişî! Tek o Sultan’a kavuşma nimeti ele geçsin de makam, mevki kıyıda kalırsa kalsın!..]

Gülşen-i Şuarâ, *Künhü'l-ahbâr* ve Atâî'nin *Şekâyık Zeyli*¹² gibi bazı biyografik ve tarihi kaynaklarda Arabzâde'nin tasavvuf ehline düşmanlık ettiği için malum akıbeti uğradığı, bu fırtına dalgasının zavallı Dânişî'ye de dokunduğu belirtilir. Arabzâde'nin tarikat ehli aleyhindeki davranışları konusunda *Gülşen-i Şuarâ*'da daha fazla bilgi vardır. Ahdî'nin anlattığına göre, Arabzâde, İbrâhim Gülşenî'nin tarikatını inkâr edici olup Mısır'a giderken bu şeyhin Gelibolu'daki müridlerinden Zaîfî'nin tekkesini yıkmış ve danışmendlerine “Mısır'a vardığımda Gülşenî'nin tekkesini ve dervişlerini yeryüzünden kaldırmak borcum olsun!..” demiş. O gün Cuma günüymüş... Anılan şeyhin yerine oturan oğlu Ahmed Efendi, bu sözü işaretle bilip vaaz sırasında, “Ey Müslümanlar!” demiş, “Üzerimize bir kara bulut gelmektedir... Gayret edin ki fakirlik (dervişlik) ahımın rûzgârıyla o bulut def olsun!..” Bu tavsiye üzerine dinleyiciler istenildiği şekilde dua etmiş ve o anda söz konusu yolcuların vücutlarının gemisi, denize batmış; istedikleri sahile ulaşamamıştır...¹³

Nihânî'nin öldürüleceği sırada söylediği gazel

16. asır şair ve musikişinaslarından olan Edirneli Nihânî Durak Çelebi, Sultan Selim Manisa'da sancak beyiyken, şehzadeden iltifat görmüş ve mirâhûr-ı kebîr mevkiine getirilmiş; nice yıllardan sonra defterdarlığa erişmişti. Şehzade Selim, kendisiyle saltanat mücadelesine giren kardeşi Şehzade Bâyezid, Anadolu'dan kaçıp İran'a sığınmak mecburiyetinde kaldığında, Durak Çelebi'yi Şah Tahmasb'a elçi olarak göndermişti. *Tezkiretü'ş-şuarâ* sahibi Hasan Çelebi'nin anlattığına göre, bu elçilik sırasında Durak Çelebi'yle Fars hükümdarı arasında konuşma ve tartışmalar olmuş ve Nihânî, şahı defalarca mat etmişti.

Durak Çelebi, lalalık ümidiyle İstanbul'a geldiğinde, bazı bozguncuların ittifakla ettiği iftiraya uğradı; bu isnatlar Sultan Süleyman'ın vehmini harekete geçirdiğinden, zavallının boynu vuruldu. Şair, şu şiiri, H. 970 (M. 1563) yılında öldürüleceği sıralarda söylemiştir:

“Cân oldı şehâ şâhid-i maksûdına vâsıl
Sultân-ı gam-ı ışkıña dil olalı menzil
Katlüme delîl olsa n'ola gamzeñe zülfün
Meşhûrdur ed-dâllü ale'l-hayri ke-fâ'il
Ey kaşı kemân tîr-i havâdisden alınmaz
Peykânun ile sînedede cân olalı yek-dil
Olmasa kişi âlim-i esrâr-ı gam-ı ışk
Tahsîl-i ulûm eylemeden aña ne hâsıl

¹² *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik*, Nev'izâde Atâyi'nin *Şakâ'ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, İstanbul 2017, c. 1, s. 301-306.

¹³ *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, haz. Süleyman Solmaz, Ankara 2005, s. 297-99; Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989, s. 362-63.

Zulmetde kalurdum şeb-i hicrânda Nihânî
Âhum şereri olmasa ger saña meşâ'il"¹⁴

[1. Ey şah, gönül, senin aşkının gamının sultanına menzil olalı, can(ım) isteğinin (İlahî cemale tanık olan) güzeline kavuştu. 2. Öldürülmeme süzgülün bakışınla saçın kılavuz olsa, şaşılır mı? “İyiliğe vesile olan, onu yapan gibidir” (sözü) meşhurdur... 3. Ey kaşı yay gibi olan (sevgili), bağırda temreninle can tek yürek olalı, felaketlerin okundan endişe duymaz. 4. İnsan, aşk tasasının sırlarını bilmeseydi, ilimleri tahsil etmeden ona ne fayda var?! 5. Nihânî! Eğer ahımın kıvılcımı aydınlatici bir kandil olmasa, ayrılık gecesinde karanlıkta kalırdım...]

Nihânî'nin öldürülmesi, dostlarını acı ve üzüntüye boğdu. Tarihçi Gelibolulu Âlî'nin şahitliğine göre, o, cömert, ahlakı övülmüş, muhterem bir büyüktü. Dostlarından ve Manisa'dayken sayesinde Şehzade Selim'in ihsanlarına mazhar olan Derzizâde Ulvî, Durak Çelebi'nin öldürülmesine şu tarihi söyledi:

“Geçdi dünyâdan Turak Beg hayf kim
Bağrımız yakdı bizüm nâr-ı firâk
Güş idüp Ulvî didi târfhini
Eyleye Hak aña cennâti turak”¹⁵

[Vah, yazık ki, Durak Bey dünyadan geçti... Ayrılık ateşi bizim bağrımızı yaktı. Ulvî, (hadiseyi) duyup (onun) tarihini (şöyle) söyledi: “Eyleye Hak aña cennâti turak” (Allah ona cennetleri durak eylesin!)]

Hatta Ulvî bu sıralarda,

“Dil harâba varıyor sîneye cânân gelsün
Şehri hâlî komasun tahtına sultân gelsün”

dediği için, Sultan Süleyman tarafından cezalandırılma korkusuyla vehme düşmüş, bir zaman ne dışarı çıkmış ne de ortada görünmüştü.¹⁶ Bursalı Rahmî de Durak Beg'in öldürülmesi hadisesi üzerine oldukça duygulu ve hüzün verici bir mersiye yazmıştı.

Nişancı Mehmed Paşa'nın Son Şiiri

16. asır tarihçilerinden Selânikî Mustafa Efendi'nin (ö. 1008? / 1600?) anlattığına göre, Nişancı Mehmed Paşa, dinine bağlı, dürüst ve çok gayretli bir kişiydi. Önce gelen faziletli insanların yoluna aykırı davranmaz, zamane insanlarının huyuna uymayıp isteklerini yerine getirmediği için, yeni makam mevki sahibi olanlar tarafından beğenilmezdi. Şiirlerinde “Nâmî” mahlasını kullanan Mehmed Paşa'nın güzel kabiliyeti ve hakikat bağışlayan şiirleri vardı. Kendisinden sonra iki oğlu, beş kızı kaldı. Sağlığında kızlarını Azmîzâde Hâletî gibi büyük âlim ve yüksek rütbeli kadınların evladıyla evlendirmiş, “Bunlar değerli, soylu oğullardır.” diye kendi hayır eserleri ve vakıf işleriyle alâkalı olarak onlardan fayda ummuştu. Fakat ne yazık ki, bu konuda bütün damatları, merhumun vasiyetlerine ve oğullarının isteklerine aykırı yol tutmuştu...

Siroz hastalığından bir aydır mustarip olan Nişancı Mehmed Paşa, Hicrî 1001 yılı Ramazan ayının yirmi birinci günü, pazartesi gecesine¹⁷, (21 Haziran 1593 tarihinde) temcit

¹⁴ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, (nşr. İbrahim Kutluk), Ankara 1989, c. 2, s. 1020; Beyânî Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü's-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1997, s. 309; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım, age.*, s. 329-30.

¹⁵ Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, I-II; (nşr. G. Meredith-Owens), London 1971, c. 2, vr. 180a. (Tarih mısraı burada “Eyleye Hak cenneti aña turak” şeklinde kayıtlıdır).

¹⁶ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *age.*, c. 2, s. 649; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısım, age.*, s. 318.

¹⁷ Selânikî Mustafa Efendi Tarihi, Riyâzî Tezkiresi (Millet Ktp., Tarih, 765, vr. 129a), Kafzâde Fâ'izî Tezkiresi (Millet Ktp. Ali Emîrî Tarih, nr. 1325), Atâyî'nin *Şekâyık Zeyli* (İstanbul 1268, s. 337), Kâtip Çelebi'nin *Fezlekisi* (1286, c. 1, s. 14), *Sicill-i Osmânî* (ts., c. 4, s. 131) gibi tarihî ve biyografik eserlerimizde Nişancı Mehmed Paşa'nın Hicrî 1001'de; *Tuhfe-i Hattâtîn* (İstanbul 1928, s. 382), *Hadîkatü'l-cevâmi'* (İstanbul 1281, c. 1, s. 212) gibi

vaktinde vefat etti. Cenazesine bütün ileri gelen devlet adamları, büyük vezirler, değerli âlimler ve şeyhler gelmişti. Paşa, İstanbul Fatih'te kendi camii civarındaki türbesine gömüldü. Sağlığında

“Ne güzel mesken idi mülk-i cihân olsa sebât
Savurup hürmen-i ömri yile virmezse memât”¹⁸

[Eğer sebatı olsaydı ve ölüm, ömür harmanını savurup yeke vermeseydi, şu cihan ülkesi ne güzel oturulacak bir evdi!..] diyen Mehmed Paşa'nın yazdığı son şiir, Selânikî Mustafa Efendi'nin bildirdiğine göre, şu hüznün verici gazeldir:

“Dir isen biz bu dünyâyâ gelüp nice vatan bulduk
Der ü dîvârı yok sakfı delik dâr-ı kühen bulduk
Nice Ya'küb ile Yûsuf konup göçmüş haber aldık
Aceb mihnetserâ gördük aceb beytü'l-hazen bulduk
Temâşâ eyledük bâğun gezüp her kûşesin râğun
Ne gül kalmış ne hod bülbül uçar zâg u zağan bulduk
Vefâsın görmedük hergiz safâsın sürmedük bir dem
Yağar sehm-i kazâ gökden yeri ejder-dehen bulduk
Gelüp cem' eyledük Nâmî bizüm sandık metâ'ını
Götürüp gidecek andan hemânâ bir kefen bulduk”¹⁹

[1. Eğer “Biz bu dünyaya gelip nasıl bir yurt bulduk?” dersin, (söyleyeyim): Kapısı ve duvarı yok, tavanı delik, eski bir ev bulduk... 2. Birçok Yakup ve Yusuf buraya konup göçmüş, haber aldık... Acayip bir zahmet, meşakkat yeri gördük; garip bir hüznün evi²⁰ bulduk. 3. Her köşesini, bahçesini gezip bağını seyrettik: Ne gül kalmış, ne de bülbül!.. Karga ve çaylakları uçar bulduk!.. 4. Asla vefasını görmedik; bir an safasını sürmedik... Gökten kaza oku yağar, yeri ejderha ağızlı bulduk. 5. Nâmî! Zevk alınacak, faydalanılacak malını bizim sandık; gelip topladık... Ondan götürüp gidecek sadece bir kefen bulduk!..]

Bâkî'nin Son Şiirine Dair

Söylediği son şiir konusunda bilgi sahibi olduğumuz nadir şairlerden biri de 16. asrın ikinci yarısında “sultânü'ş-şuarâ” (şairler sultanı) sayılan Bâkî'dir. Bununla birlikte Bâkî Efendi'nin söylediği son şiir hususunda birkaç rivayet vardır:

1- Latîfî (ö. 990 / 1582) Tezkiresinin bir yazma nüshasının sonundaki kayda göre, Bâkî'nin son şiiri

“Âlâyîş-i dünyâdan el çekmege niyyet var
Yakında adem dirler bir şehre azîmet var”

eserlerde ise 1004 yılında vefat ettiği kayıtlıdır. Bu farkın, Sâî Çelebi'ye ait tarih mısramın hatalı yazılışından ileri geldiğini tahmin ediyoruz. Kafzâde Faizi'nin şuara tezkiresinde ve Atâyî'nin *Şekâyık Zeylinde* bildirildiğine göre, Sâî Çelebi, Nişancı Mehmed Paşa'nın vefatına “Didiler vâsıl-ı Hak oldu Nişânî Paşa” mısraıyla tarih düşürmüştü. Hesaba dâhil edilmeyecek “Didiler” kelimesinden sonraki kelimelerin ebcedteki değeri, kaynakların çoğunda bildirilen 1001 yılına uygundur. Söz konusu tarih mısramındaki “Nişânî” kelimesi, son iki kaynaktaki “Nişancı” şeklinde yazılmış; böylece cim harfinin ebced hesabındaki karşılığı olan üç ilâvesiyle Paşa'nın 1004 yılında vefat ettiği sanılmıştır. Biz, 1001 yılının 1004'ten tercihe daha uygun, delillere dayanan, kuvvetli bir rivayet olduğu düşüncesindeyiz.

¹⁸ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *age.*, c. 2, s. 964.

¹⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, 2. bs. Ankara 1999, c. 1, s. 318. (Buradaki kaydı naklederken vezin ve manayı göz önünde bulundurarak bazı düzeltmeler yaptık).

²⁰ İkinci mısradaki “beytü'l-hazen”, ilk mısradaki Yakup ve Yusuf adlarıyla alâkalıdır: Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'u kaybedişinden sonra oturup ağladığı eve “beytü'l-hazen” denir.

[Dünya pisliklerinden el çekmeye niyet var... Yakında yokluk denilen bir şehre gidiş var.] matla'lı gazeldir.²¹

2- Kafzade Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresinin bir yazma nüshasında Bâkî'nin şu beyti kenarına “Merhûmun âhir şi'ridür” notu düşülmüştür:

“Derd-i çeşmün gördüğümce derdnâk eyler beni
Gözlerün derdi senün bir gün helâk eyler beni”²²

[Gözünün derdi, gördüğüm müddetçe beni dertlendirir, kaygılandırır. Senin gözlerinin derdi -gözlerinin güzelliğine düşkünlük kederim- bir gün beni helâk eder!..]

3- Bir mecmuadaki kayda bakılırsa, Bâkî'nin ölümünden sonra cebinde

“Gitdi kayser kasrının tâk u revâkı kalmadı
Niçe kisrâ geçdi tâk u tumturâkı kalmadı”

[Kayser köşkünün kemeri gitti, çardağı kalmadı. Birçok hükümdar geçti, kubbesi, debdebesi kalmadı.] matla'lı gazeli bulunmuştur.²³ Bu kayıtlardan hangisinin gerçeğe uygun olduğu meçhuldür.

Hayâlîzâde'nin Mezar Taşına Kazdırdığı Kıt'a

Edirneli Hayâlîzâde İbrâhim, 946 (1539-40) yılında dünyaya geldi. Baba dostlarından şair Emrî, bu çocuğun doğumuna “Hoş veled” kelimeleriyle tarih düşürmüştü. Hayâlîzâde, Edirne Mevlevihanesinde *Mesnevî* okurdu. Hemşehrisi Abdurrahman Hibrî, onun Ayasofya binasının hâlini anlatan bir kitapçık yazdığını ve müellif hattı ile olan nüshasının kendisinde bulunduğunu ifade eder. Hayâlîzâde İbrâhim Dede, hayatta iken Muradiye Camii kabristanında mezarını yaptırıp kendisine ait olan şu iki beyti mezar taşına kazdırmıştı:

“Yanılp bunca günâhı eyledüm nisyân ile
Hazretine nice varsun bu kuluñ isyân ile

Fahr-i Âlem hürmetine izzetine yâ İlâh
Cennete gönder beni îmân ile ihsân ile”²⁴

[Yanılp unutmayla bunca günâhı işledim... (Yâ Rabbî) bu kulun isyanla, günahla senin huzuruna nasıl varsın? Ey Allah'ım, âlemin iftihar vesilesi (olan Hz. Muhammed a.s.) hürmetine, izzetine beni imanla, ihsanla Cennete gönder!..]

Şair, 1022 senesi Zilka'desinde (13 Aralık-11 Ocak 1613 tarihinde) vefat etti. Fakat kendisinin sağlığında hazırlattığı mezara gömülmesine engel olundu: Ölümü sırasında Sultan Ahmed Edirne'de bulunduğundan, o zaman Muradiye mütevellisi olan İsmail Efendi'nin

²¹ Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ*, Viyana Millî Ktp. nr. 13, vr. 119b. (Gazelin tamamı için bk. *Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, haz. Sabahattin Küçük, TDK, Ankara 1994, s. 207-208).

²² Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa bölümü, nr. 1877, vr. 55a. (Gazelin tamamı için bk. *Bâkî Dîvânı*, age., s. 434).

²³ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, ts., c. 2, s. 705. (Gazelin tamamı: *Bâkî Dîvânı*, age., s. 431).

²⁴ Abdurrahman Hibrî, *Enîsü'l-müsâmirîn*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü, TY nr. 451, vr. 76b-77a. *Osmanlı Müelliflerinde Yenice Vardarlı Hayâlî Bey'in oğlu Ömer'in vefat yılı olarak 1022 senesi gösterilmiştir.* (Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 2, s. 160). Anlaşıldığına göre, Bursalı Tâhir Bey, Yenice Vardarlı Hayâlî Bey'in oğlu Ömer Bey'in vefat yılı yerine Edirneli Hayâlîzâde İbrâhim Dede'nin vefat senesini yazmıştır. Çünkü Hayâlîzâde Ömer Bey, *Tarih-i Selânikî* (haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, c. 2, s. 545) ve Kafzâde Fâizî tezkiresinden öğrendiğimize göre, “Cây ola mülk-i cinân saña Hayâlî-zâde” mısraının gösterdiği H 1004 (M 1595) yılında vefat etmiştir. Beyânî, Hayâlîzâde Ömer Bey'in H 1005 (M 1597, Beyânî Mustafa bin Carullah, age., s. 186), Mehmed Süreyyâ ise 1010 (1601) yılında vefat ettiğini yazarak yanlışmıştır. (Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, c. 2, s. 313-14). Ahmed Bâdî, *(Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt 10392, c. 2, s. 470-72), Osman Nuri Peremeci, *(Edirne Tarihi*, İstanbul 1939, s. 39) ve onu kaynak kabul eden(ler) de iki Hayâlîzâde'yi birbirine karıştırmıştır.

müracaatı ile Nasuh Paşa cenazeyi cami kabristanına defnettirmeyip Kıyık mezarlığına gönderdi.

Azmîzâde Hâletî'nin Son Şiiri

Meşhur seyyah Evliyâ Çelebi, 17. asrın âlimlerinden ve rubaîleriyle meşhur şairlerinden Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin can çekişme hâlinde irticalen söylediği mısraları şöyle anlatır: “Birçok müellefâtı vardır. Fakat *Dîvân-ı Hâletî* gâyet mu‘teber ve rubâiyyâtı bî-bedeldür. Hattâ Hâletî, hâlet-i nez‘inde şu kıt‘ayı bi‘l-bedâhe söylemiştir:

Mahzûn oluruz kaçan ki dilşâd olsak
Vîrân oluruz kaçan ki âbâd olsak

Şol murg-ı hümâ-perver-i aşkız biz ki
Dâma düşeriz gussadan âzâd olsak”²⁵

[Ne zaman sevinmiş olsak, hüznü oluruz... Ne zaman ki mamur, şen olsak yıkılır, üzülürüz... Biz aşkın şu devlet besleyici kuşuyuz ki, keder ve tasadan kurtulsak, tuzağa düşeriz...]

Edebiyat tarihi araştırmalarıyla tanınmış Fâik Reşad'ın (1267-1332 / 1851-1914) *Eslâf* isimli biyografik eserinde ifade ettiğine göre, Azmîzâde'nin “en son mahsûl-i hâme-i belâgatı”, yani belâgat kaleminin en son mahsulü olan rubai şudur:

“Tâ berzah-ı reşke salmadan cânâna
Atma dili ka‘r-ı dûzah-ı hicrâna

Eyvây ki bâr-ı şîşe-i temkînîm
Uğratdı delîl-i baht-ı sengistâna”²⁶

Görüldüğü gibi, Evliyâ Çelebi şairin can çekişme hâlinde düşünmeksizin, birdenbire söylediği “kıt‘ayı” kaydediyor; Fâ'ik Reşad Bey ise en son yazdığı rubaîyi... (Parantez içinde ifade edelim ki, Evliya Çelebi'nin sehven “kıt‘a” dediği manzume, aruz kalıbından anlaşıldığına göre, kıt‘a değil, rubaidir). Bu rivayetlerin doğru olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir.

Nef‘î'nin teessüf yüklü son şiiri

Sadece 16. asrın ikinci ve 17. asrın ilk yarısının değil, bütün Klasik Türk Edebiyatının en büyük beş-on şairi arasında yer alan Nef‘î'nin hicivleri yüzünden hazin bir akıbetle uğradığı malumdur. Nef‘î hakkında bir eser yazmış ve yayımlamış olan Ebu‘z-Ziyâ Tefvik'in (1265-1331 / 1849-1913) anlattığına göre, şair idam edildiği saatte şu rubaîyi söylemiştir:

“Ey dil hele âlemde bir âdem yoğ imiş
Var ise de ehl-i dile mahrem yoğ imiş

Gam çekme hakikatde eger ârif isen
Farz eyle ki el-ân yine âlem yoğ imiş”²⁷

[Ey gönül, mademki şu dünyada bir insan yokmuş... Varsa da gönül sahib(ler)ine sırdaş, samimî dost olan yokmuş... Eğer gerçekten arıfsen, üzülme!.. Farz et ki, şimdi yine âlem yokmuş!..]

Görüldüğü gibi, bu rubaide şair, dünyada “insan” ismine lâıyk, “adam” denilecek kimsenin olmadığını söylüyor önce. Sonra bu hükmünü sert ve itiraza uğrayabilecek gibi görerek biraz yumuşatıyor, diyor ki “Dünyada insan varsa da gönül sahiplerine sırdaş, samimî dost olan yokmuş!..” Böylece kendi gönlünce bir adam bulamadığını belirtiyor ve insanların

²⁵ Evliya Çelebi Muhammed Zillî İbn Dervîş, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersââdet 1314, s. 378.

²⁶ Fâ'ik, “Eslâf- 15- Azmî-zâde Hâletî”, *Hazîne-i Fünûn*, 25 Rebiü'l-evvel 1311 (5 Ekim 1893), aded 13, s. 98, (a. mlf. *Eslâf*, İstanbul 1311, c. 1, s. 61).

²⁷ Ebu‘z-Ziyâ, *Nef‘î*, temsîl-i sâni, Kostantiniyye 1311, s. 302.

kibir, kıskançlık, bencillik, menfaatperestlik, kin gibi kötü huy ve duygularından bezdiğini ima ediyor. Altmış aşkın yıl yaşadığı tahmin edilen şair, ömrü boyunca kendi hâlinde anlayan, gönül sahibi, tam, olgun bir insan bulamadığını acı bir şekilde dile getiriyor.

Ölüme çok yakın bir zamanda söylendiği anlaşılan bu rubaide, kabiliyetlerinin farkında olan ve övünmeyi sevdiği bilinen şairin, aşırı öz güvenini dile getirdiği, kendisinden başka hiç kimseyi kâmil insan saymadığı, dünyadaki herkesi küçümsediği manası da çıkarılabilir... Kırıcı hicviyeleriyle kendi zamanındaki birçok ilim adamı, kadı, müderris, vezir ve şairi incitmiş olduğu inkâr edilemeyecek Nef'î'nin de rakip ve hasımları tarafından tenkitlere, hakaretamiz yergilere uğradığı bilinmektedir. Biz, şairin bu rubaiyi büyüklenmek ve övünmek gayesiyle değil, insanların karakteri hakkında nice tecrübeler neticesinde edindiği menfi fikri, ömrünün sonunda acı bir şekilde dile getirmek için söylediği düşüncesindeyiz. Vefa umduğu herkesten cefa görmüş, birçok iyi zanları boşa çıkmış, sonuç olarak bütün insanlardan sıtkı sıyrılmış, yaka silken bir kişinin ruh hâlinin tezahürüdür bu hüznü mısralar...

Seyyid Rızâ'nın şüara tezkiresi²⁸, Kâtib Çelebi'nin *Fezlekesi*²⁹, Seyrekzâde Âsım³⁰ ve Bursalı İsmâil Belîğ'in³¹ *Zübdetü'l-eş'âr* zeyilleri ile Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyi'u'l-fuzalâ'sı*³² gibi Nef'î'nin vefatından sonra yazılmış 17 ve 18. asrın tarihî, biyografik kaynaklarında onun son sözü hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Naîmâ tarihinde Nef'î'nin hayatı ve katledilmesi konusunda hayli tafsilatlı sayılabilecek kadar bilgi bulunmakta³³ fakat söylediği son şiire dair herhangi bir nakil yer almamaktadır. Bununla birlikte bahis konusu ettiğimiz rubainin mısraları, herkesten incinmiş ve iğrenmiş, dünyada “insan” bulunmadığını, varsa da gönül sahibi için samimi dost ve sırdaş olmadığını düşünen bir şairin, ömrü sonunda söyleyebileceği cinsten bir veda şiiridir. Söz konusu rubainin bilhassa dördüncü mısraı, onun ölümden önce söylenmiş olduğu şeklindeki rivayeti teyit edici görünmektedir.

Arzî Dede'nin nükteli cevabı

17. asır Mevlevî şairlerinden ve Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesi şeyhlerinden Arzî Mehmed Dede, ilim tahsilinden sonra Antalyalı Âdem Dede'ye bağlanmış, çok zaman onun *Mesnevi* kârîsi (okuyucusu) olmuş, Hicrî 1063 (M 1653) yılında vefatından sonra yerine şeyh tayin edilmişti. 12 sene bu vazifede bulunan Mehmed Dede, 1075 (1664-65) yılında vefat etti.

Can çekişme hâli sırasında bazı dostlarıyla vedalaştığında, onlar, geçerli kaide üzere, “İnşallah daha çok zaman yaşayış zevkiyle vakitler geçirirsiniz...” dediklerinde, kendisi gülerек şu nükteli mısraı söyledi: “Hep dediğiniz ma'kûl ammâ kime söylersin”³⁴ (Hep dediğiniz akla yatkın, ama kime söylüyorsunuz?!)

Neylî'nin vefatına yakın söylediği beyti

18. asır âlim ve şairlerinden olup ilmiye mesleğinde Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Ahmed Neylî, 1160-61 (1747-48) yıllarında ikinci defa getirildiği bu vazifede ishal hastalığına tutulmuştu. Vazifesini yerine getirmede güçlük çektiğinden, 29 Rebiülevvel 1161 (29 Mart 1748) tarihinde istifa etti. 15. asır âlim ve sufilerinden Ahmed Bîcân'ın hayatını örnek alarak vakitlerini ibadetle geçirmeye başladı. Vefatına yakın şu beyti söyleyerek, gönlünü alan Rabbinden kendisini de almasını, hasta vücudunu gurbette bırakmamasını diledi:

“Gönlümü aldın İlâhî beni de al bârî
Koyma gurbette gönülsüz bu ten-i bîmârî”

²⁸ Seyyid Rızâ, *Tezkire-i Rızâ*, Dersaâdet 1316, s. 95.

²⁹ *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, İstanbul 1287 (1870), c. 2, s. 183.

³⁰ Âsım Mehmed, *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, Millet Ktp. A. Emîrî, Tarih, nr. 1326, s. 40-43.

³¹ İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr li Zeyli Zübdetü'l-eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1999, s. 490-93.

³² Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul 2018, c. 1, s. 403-409.

³³ Naîmâ, *Târih*, c. 3, s. 222.

³⁴ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç, Ankara 2000, s. 345.

[Allah'ım, gönlümü aldın, bari beni de al! Bu hasta vücudu gurbette gönülsüz bırakma!..]

19 Rebûlâhir 1161 (18 Nisan 1748) tarihinde Perşembe günü vefat eden Ahmed Neyli'nin cenaze namazı, Cuma günü Fatih Camii'nde âlimler, şeyhler, devlet adamları ve sair insanların katıldığı büyük bir topluluk tarafından kılınışını müteakip na'sı Karacaahmed Mezarlığına defnedildi. Vefatı için Şeyhülislâm Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi'nin yazdığı tarih kıt'ası kabir taşına nakşedildi.

Diyarbakirli Said Paşa'nın son şiiri

Son şiiri hakkında bilgi sahibi olduğumuz nadir şairlerden biri de Diyarbakirli Said Paşa'dır. Said Paşa (1248-1309 / 1832-1891), bilhassa *Mir'âtü'l-iber* (İbretler Aynası), *Mîzânü'l-edeb* (Edeb Terazisi) gibi eserleriyle meşhur, tarih ve belâgat konusundaki bu neşriyatına ilaveten divanı ve daha başka kitapları da bulunan bir edebî şahsiyettir. Onun divanının hemşehrisi Ali Emîrî tarafından istinsah edildiği anlaşılan yazma nüshasında, bir gazelinin kenarına, "Vefâtından birkaç gün evvel söylenmiş son gazelidir." notu düşülmüştür.

19 ve 20. asır Türk edebiyatı hakkında *Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla hacimli bir eser telif eden ve bu dört ciltlik kitabını 1925-26 yıllarında Bakü'de bastıran İsmail Hikmet (Ertaylan, 1889-1967) de Süleyman Nazif'in hayatı hakkında bilgi verirken, babası Said Paşa ve bu gazelinden şöyle bahseder:

"Şark zihniyetiyle yetişen fâzıl şâirlerin meşhurlarından olan Said Paşa Osmanlı şiirine de, târihine de, lisânına da birçok hizmetler etmiş büyük adamlardandır. *Mîzânü'l-edeb* nâmıyla kavâid-i edebiyeyi müş'ir bir eser ile *Mir'âtü'l-iber* isminde bi târîh-i umûmî yazmıştır ki, dokuz cilt kadar tutar. Bundan mâadâ bir hayli müteferrik eserleriyle dîvançe-i eş'ârı vardır.

Şiirleri miyânında çok kuvvetli selis ve açık ifâde ve üslûp ile yazılmış gazelleri de çoktur. Ölmezden bir zaman evvel söylediği şu (...) gazeli gibi ârifâne yazılmış açık ve lirik şiirleri her zaman sevilerek okunur."³⁵

Tanınmış biyografi yazarımız İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal da *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde aynı şiiri, "Mardin'de vefatından yirmi gün kadar evvel söylediği gazel"³⁶ diye nakleder. Said Paşa'nın kaç gün önce söylediği konusunda söz birliği yoksa da vefatına yakın bir zamanda meydana getirdiği hususunda ittifak bulunan bu arifane gazeli şöyle:

"Kendim yanarım aşk ile gayra zararım yok
Ser-tâ-be-kadem âteşim ammâ şererim yok

Yâri ararım devr ederek hâne-be-hâne
Yâr ise benim hâneme gelmiş haberim yok

Bir sırr-ı hafî rûhumu almış yed-i zabta
Zâhirdeki ârâyış-i hüsne nazarım yok

Etmez bu şu'ûnun bana te'sîr gumûmu
Mir'ât-ı tecellî-i Hudâ'yım kederim yok

Baş eğmemişim kimseye dünyâ için aslâ
Dünyâda Saîd anın için derd-i serim yok"³⁷

[Aşkla kendim yanarım; başkasına zararım yok... Baştan ayağa kadar ateşim ama kıvılcıklarım yok... Ev ev dolaşarak sevgiliyi ararım... Yar ise benim evime gelmiş, haberim yok!.. Gizli bir sır, ruhumu zapt eline almış (tutup ele geçirmiş)... Dış görünüşteki güzellik süsüne bakışım yok... Bu işlerin, oluşların kederleri bana tesir etmez. Çünkü Allah'ın

³⁵ İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Cilt Dördüncü Kısım, Baku, 1926, s. 995-96.

³⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara 2000, c. IV, s. 2064.

³⁷ *Divân-ı Said Paşa*, Millet Ktp. Ali Emiri, Manzum nr. 210, s. 34-35.

tecellisinin aynasıyım; benim kederim yoktur. Kimseye dünya için asla baş eğmemişim. Sait! Dünyada onun için baş ağrım yoktur...]

Hersekli Ârif Hikmet Bey'in arifçe beyti

19. asrın ikinci yarısında ve yirminci asır başlarında yaşamış değerli şairlerimizden Hersekli Ârif Hikmet Bey, (1255-1321 / 1839-1903), vefatına yakın bir zamanda şu beyti söylemiştir:

“Bîmâri-i hicrân ile bîzâr-ı hayâtız
El-Minnetü li'llâh müteheyî-i memâtız”

(Hicran hastalığıyla hayattan usanmışız... Allah'a şükür ki ölüme hazırlanmışız...)

Bu beyit, Hersekli Ârif Hikmet Bey'in divanı başlangıcında hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında verilen tafsilatlı bilgilere göre, son şiiridir. Söz konusu mukaddimeyi yazan İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (İnal, 1871-1957), Ârif Hikmet Bey'in hastalıkla geçen son aylarını anlatırken bu sırada söylediği beyti de nakleder. Konumuzla alakalı bu paragrafları sadeleştirerek naklediyoruz:

“1320 senesi Ramazân-ı Şerifinde [1902 Aralık ayında] Ârif Hikmet Bey'in boğazında bir hastalık meydana çıktı. Doktorlar 'hunnâk' (bademcik, boğaz iltihabı) dediler. İstirap arttıkça hastalığın da mahiyeti anlaşıldı.

İstinye'de ikamet etmekte olduğu sahil evinden Aksaray'da halası Şakire Hanım'ın hanesine taşındığını haber alarak biraderle ziyaretine gittik. Perişan bir hâlde bulduk. Sesi kesilmiş, rengi solmuştu. İlk bakışta hayatından ümit kestim. Bizi dizinin dibine oturttu. Rüya âleminde kendisine bir yaşlının görünerek İstinye'de oturmamasını, oturursa öleceğini haber verdiğinden tam korkuyla uyanıp İstanbul'a kaçtığını, boğazından çok fazla rahatsız olduğunu söyledi. Bir müddet hüznü hüznü birbirimizin yüzüne baktıktan sonra titrek bir sesle dedi ki: ‘İnsan altmış yaşına girdikten sonra yaşamamalıdır. Çünkü görülecek şeyler görülmüş, bilinecek şeyler bilinmiş, her şeyden bıkkınlık gelmiş oluyor. Ben yaşamak istemem. Benim için ölüm en büyük hayattır. Dün şu beyti söyledim.

Bîmâri-i hicrân ile bîzâr-ı hayâtız
El-Minnetü li'llâh müteheyî-i memâtız

Bu sözlerden sonra ağladı. Bizi de ağlattı. Tam bir zahmetle ‘Allah afiyet ve huzûr-ı kalb ihсан buyursun’ diyebildim. ‘Huzûr-ı kalb’in ne demek olduğunu derhâl anlayarak ‘Bundan sonra afiyet umulmaz. Fakat huzûr-ı Hakk'a huzûr-ı kalb ile gidiyorum. İçten, samimi olarak hiçbir şekilde incinmiş ve üzgün değilim. Yaratıcımın lütuf ve merhametine tam güvenim vardır. Allah'ımın nasıl Allah olduğunu ben bilirim... Şimdi ‘Teveffenî Müslimen...’³⁸ ayet-i kerimesi, gece gündüz okumayı âdet ettiğim duadır. O ıstirap hâlinde lâhût (ilahlık) ve nâsût (insanlık) âlemi hakkında bin türlü hakikat ve anlaşılması güç, ince fikirler dile getirdi. Veda sırasında yine görüşme isteğinde bulunduğunu üzüntü gözyaşı dökerek söyledi.”³⁹

Muallim Feyzî'nin kendi vefatına söylediği tarih

19. asrın ikinci yarısıyla 20. asır başlarının tanınmış şair ve yazarlarından Muallim Feyzî Efendi (1258-1328 / 1842-1910), 1910 Şubatının sonlarında şiddetli soğuk alma sonucunda iki gün hasta yatmış ve 16 Safer 1328 (27 Şubat 1910) tarihinde vefat etmiştir.

Kendi vefatı için bir tarih kıt'ası yazan şair, manzumesinin sonunda Allah'tan ahirette başışlanma ümidini ima eden “Hüve'l-Gafûr” kelimeleriyle tarih düşürmüştür:

³⁸ “...Beni Müslüman olarak vefat ettir ve salihler zümresine kat!” (*Kur'an*, Yûsuf, 12 / 101) mealindeki ayetten.

³⁹ Hersekli Ârif Hikmet Bey, *Külliyât-ı Âsâr -I- Dîvân*, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, İstanbul Matbaa-i Âmire 1335, s. 61-62.

“Geldim kapuna yâ Rab, elim boş, yüzüm siyâh
İsyânıma cezâ olarak koğma, etme dūr

Nefse uyup da olmayacaktım güneş-kâr
لا تقنطوا bu hâle beni eyledi cesūr

İsyânıma tekâbül eder bir cemîl fi’îl
Etmîş değil bu âne değin bendeden sudūr

İllâ ki Ehl-i Beyt-i Resûl’ün mahabbeti
Zulmet-serây-ı kalbimi etmişti gark-ı nūr

Feyzî değilse mazhar-ı gufrân-ı Zü’l-celâl
تأريه-ي ريهلتي نهدن اولموش هو الغفور⁴⁰

[Yâ Rabbi, kapına elim boş, yüzüm kara geldim. Günahıma ceza olarak beni kovma; (rahmetinden) uzaklaştırma! Nefse uyup da günahkâr olmayacaktım... “(Allah’ın rahmetinden) ümit kesmeyin” (ayeti)⁴¹ beni bu hâle cesur etti. Benden bu ana kadar isyanıma, günahıma karşılık gelen güzel bir iş çıkmış değil! Ancak Hz. Peygamber ailesinin fertlerine olan sevgim, kalbimin karanlığını nura, ışığa boğmuştu. Eğer Feyzî yüce Allah’ın affına mazhar değilse, onun (ahirete) göç tarihi neden “Hüve’l-Gafûr” (O, günahları çok örtücü ve bağışlayıcıdır) olmuş?..]

Abdülkadir-i Belhî’nin son sözü: “Allah’a ismarladık, Hakk’a emanet ettik”

19. asrın ikinci yarısı ve 20. asrın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf şairlerden ve Murâdu’l-Buhârî dergâhı şeyhlerinden Abdülkadir Efendi, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal’in tarifine göre, “âbid, zâhid, hüsn-i zanna lâyıq, fâzıl bir merd-i ârif”, yani ibadet eden, zühd ehli, iyi zanda bulunmaya lâyıq, faziletli, irfan sahibi bir kişiydi. Abdülkadir Efendi, ömrünün son zamanlarında üç yıl kadar kendinden geçiş hâliyle söz söylemez olmuştu. Vefatından biraz önce küçük kardeşi Burhaneddin Efendi’yi⁴² yanına çağtırdı; “Burhân-ı cân” diye kucaklayıp parmağıyla yol görüldüğünü işaret etti. Aile fertleri ağlamaya başlayınca, “Allah’a ismarladık, Hakk’a emanet ettik.” dedi.⁴³

Sonuç

Görüldüğü üzere divanı olsa da olmasa da gazel, kaside, mesnevi, kıt’a gibi nazım şekillerini kullanarak aruz ölçüsüyle şiirler meydana getirdiği bilinen eski şairlerimizden az bir kısmının son söz veya şiirleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu çalışmada, konuya dair önceki yazımıza ilâveten şair ve yazarlarımızın son söz yahut şiirleri hususunda başka bazı örnekler verilmiştir. Burada makale hacmini göz önünde tutarak 13. asırdan 20. asra kadar gelip geçmiş edebî şahsiyetlerimizin tespit edebildiğimiz onlarca nihai söz veya şiirinden ancak bir kısmına temas ettiğimizi belirtmek gerekir. Verilen örnekler arasında da görüldüğü gibi, bazı şairlerimizin son cümle veya şiirleri konusunda birbirinden farklı rivayetlere rastlanabilmekte, bunlardan hangisinin tarihî hakikati aksettirdiğini belirlemek ise, eldeki bilgi ve vesikaların sınırlı oluşundan dolayı pek mümkün görünmemektedir. Kendi ölümü için tarih düşüren ve söyleyen şairlerin sayısı, konu hakkında genişçe ve derinlemesine araştırma yapmaksızın tahminen söylendiği gibi, Nâbî’nin bilinen Farsça kıt’asından ibaret değildir. Daha başka şairlerin de kendi ölümleri için tarih düşürdüklerine ve mezar taşı kitabelerini sağken yazdıklarına zaman zaman rastlanabilmektedir. Edebî şahsiyetlerimizin tespit edip incelediğimiz son söz veya son şiirlerinde Allah’a kavuşma saadeti, işlenen günahlardan pişmanlık, dünya

⁴⁰ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şiirleri*, Ankara 1999, c.1, s. 647-48.

⁴¹ *Kur’an*, Zümer Suresi, 39 / 53.

⁴² Hayatı ve şiirleri hk. bilgi için bk. İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *age.*, c. 1, s. 274-278; *Burhân-ı Belhî ve Türkçe Divân’ı*, haz. Bahattin Kahraman, Kömen yayını, Konya 2012.

⁴³ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *age.*, c. 1, s. 31.

hayatına dair itiraf, hayıflanma, temenni, dost ve yakınlarla tavsiyelerin, arkada bırakılan ve gidilen âlem hakkındaki duygu, düşünce ve kaygıların dile getirildiği görülür.

Ömrün sonunda, hele “ölüm sarhoşluğu” diye tarif edilen can çekişme anı gibi hayatta bir kere tecrübe edilebilen, heybetli bir zamanda söylenebilen söz veya şiirlerin, önceki vakitlerine göre daha samimi, yürekten kopup gelen itiraf, hayal kırıklığı, temenni ve tavsiyeleri içine aldığı ifade etmek rahatlıkla mümkündür. Şair ve yazarlarımıza ait fikra, nükte, fotoğraf, minyatür, karikatür vb. şeylere ek olarak son söz ve şiirler de edebiyat derslerinin öğrenciler tarafından daha dikkat ve alakayla takip edilmesini sağlayabilecek malzemeler arasında sayılabilir. Belki bundan daha mühim olanı, son söz ve şiirlerin, insanın kendi varlığı, hayatının manası, tuttuğu yol, ölüm ve ötesi hakkında onu düşüncelere sevk edecek; “hâl ve gidiş” muhasebesi yapmasına vesile olabilecek mahiyette bulunuşudur.

Kaynakça

- Abdurrahman Hibri, *Enîsü'l-müsâmirîn*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nadir Eserler Bölümü, TY nr. 451.
- Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, haz. Süleyman Solmaz, Ankara 2005.
- Ahmed Bâdî, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt 10392.
- Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1995.
- Âsım Mehmed, *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, Millet Ktp. A. Emîrî, Tarih, nr. 1326.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, İnceleme- metin, haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2009-2010.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, I-II; (nşr. G. Meredith-Owens), London 1971, I-II.
- Beyâni Mustafa bin Carullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1997.
- Burhân-ı Belhî ve Türkçe Dîvân'ı*, haz. Bahattin Kahraman, Kömen yayını, Konya 2012.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333 / 1915.
- Bâkî Dîvânı*, Tenkitli Basım, haz. Sabahattin Küçük, TDK yayını, Ankara 1994.
- Ceyhan, Âdem, “Bazı Şairlerimizin Son Sözleri / Son Şiirleri”, *Üniversitemizden*, Celal Bayar Üniversitesi Bülteni, Manisa, 26 Kasım 2010-17 Ocak 2011, Sayı 17, s. 43-47.
- Dîvân-ı Said Paşa*, Millet Ktp. Ali Emiri, Manzum nr. 210.
- Ebu'z-Ziyâ, *Nef'î*, Temsîl-i Sâni, Kostantiniyye 1311.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, İstanbul, ts.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç, Ankara 2000.
- Evliya Çelebi Muhammed Zillî İbn Dervîş, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersââdet 1314.
- Fâ'ik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311.
- Fezleke-i Kâtib Çelebi*, İstanbul 1287 (1870).
- Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994.
- Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*, Nev'izâde Atâyî'nin *Şakâ'ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, İstanbul 2017.
- Hersekli Ârif Hikmet Bey, *Külliyât-ı Âsâr 1, Dîvân*, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, İstanbul Matbaa-i Âmire 1335.

- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Ankara 1999-2000.
- İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr li Zeyli Zübdeti'l-eş'âr*, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1999.
- İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. Cilt Dördüncü Kısım, Bakû, 1926.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa bölümü, nr. 1877.
- Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989.
- Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul 1270 (1854).
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatına Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1992
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, 2. bs. Ankara 1999.
- Seyyid Rızâ, *Tezkire-i Rızâ*, Dersaâdet 1316.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, I-IV, haz. Ramazan Ekinci, İstanbul 2018.